

Василишин Олег, к. філол. н., доц. (Кременець)

УДК 82-312

ББК 883.3 (4 Укр.)

Улас Самчук у полікультурному просторі (до питання про рецепцію Канади Уласом Самчуком)

Стаття присвячена проблемі полікультурності письменника Уласа Самчука, яка є вельми складним об'єктом студіювання. Адже еміграційне життя у різних країнах та континентах стало тим благодатним матеріалом, з якого можемо черпати Самчукову парадигму цілісного розуміння художнього простору світу і самоусвідомлення письменника в ньому. Простежується участь Уласа Самчука у громадському, політичному та літературному житті тогочасного Торонто.

The article deals with multicultural aspect of Ulas Samchuk's works being a rather complicated subject of research. His emigration experiences in different countries and on different continents provided a beneficial material to draw Samchuk's paradigm of holistic perception of the literary world and the writer's self-identification in it. Ulas Samchuk's participation in social, political and literary life of contemporary Toronto has been outlined.

Проблема полікультурності письменника Уласа Самчука є вельми складним об'єктом дослідження. Адже еміграційне життя у різних країнах та континентах стало тим благодатним матеріалом, з якого можемо черпати Самчукову парадигму цілісного розуміння художнього простору світу і самоусвідомлення письменника у ньому.

Улас Самчук як полікультурна особистість, зазвичай, орієнтується через свою культуру на інші.

Глибокі і міцні знання власної культури для нього – основа зацікавленого ставлення до інших, а знайомство з багатьма – це привід для духовного збагачення і розвитку.

Нажаль, цією темою ніхто із українських дослідників предметно не займався, окрім хіба що І. Руснак, О. Веретюк, Ю. Мариненко (див. монографії).

Улас Самчук як полікультурна особистість є індивідом з рельєфною історичною та лінгвістичною свідомістю. Знання рідної мови, прагнення вивчення іноземних розкрили його кругозір, сприяли всебічному розвитку та формуванню установки на толерантність і широкого спектру бачення світу. Цей штрих одним із перших помітив першовідкривач Уласа Самчука в Україні – доктор філологічних наук, самчукознавець Степан Пінчук: «У. Самчук вийшов чи не з найміцнішого етнічного закутка української території в складі російської держави, здобув добру російську освіту, перебував близько двох років в етнічній Польщі, коли служив у війську, втік у ще дофашистську Німеччину, провчився і там якийсь час, значить ознайомився з німецькою, а через неї разом з іншими європейськими культурами, в Празі прослухав повний курс гуманітарного факультету Вільного українського університету <...> У. Самчук дивився очима великого письменника, справжнього європейського інтелігента. З 1914 року до 1948 року знову в Німеччині. А далі ще цілих сорок років спокійної творчої праці в далекому канадському Торонто».

Українська література в Канаді – феномен так званої літератури еміграції. (О. Пресіч) «Це література, продукована письменниками-емігрантами, які не з власної долі опинились за океаном. [8, с. 52]

«Непережитий і визначальний для сучасності й майбутнього зв'язок з минулим – на думку канадської дослідниці Ольги Пресіч, – є один із парадоксів української літератури в Канаді: нові хвилі українських емігрантів, які прибували до країни, осідали на канадській землі, призвичаювалися до нового життя. Але й далі описували та осмислювали те, що залишилося на Україні». [8, с. 82]

Канадська тематика у їхній інтерпретації мала традиційне вирішення: переказ утрудненості життя та праці селян-емігрантів. Саме це й дало підстави уже згаданій Ользі Пресіч визнати цілу генерацію канадсько-українських авторів «як продовжувачів популістичного пафосу української літератури XIX ст. ». [8, с. 82]

Для прикладу вона називає найвідоміший у цьому контексті роман «Сині землі» Іллі Киріяка. Це історія про життя українців у канадських преріях, про боротьбу за виживання, про недовіру переселенців до навколишнього інакомовного світу.

Улас Самчук прибуває до Канади уже титулованим письменником, маючи у своєму творчому активі повість «Марія» і масштабну трилогію «Волинь» і першу книгу трилогії «Ост» – «Морозів хутір» (1948).

У монографії Гаврила Чернихівського «Улас Самчук: сторінки біографії (Тернопіль, 2005) п'ятий розділ присвячений «заокеанській долі» (1948 – 1987). [14] Це перше синтетичне дослідження життєпису видатного прозаїка ХХ століття, редактора, видавця, публіциста, громадсько-політичного діяча. Саме «канадський період» висвітлений дослідником доволі скрупульозно і найгрунтовніше. Особливий акцент зроблено на приятельських стосунках Уласа Самчука та О. Неприцького-Грановського – поета, вченого, громадського-політичного діяча в екзилі.

Академік М. Жулинський й статті «Осінь без патріарха» (Українське Слово, число 8, 23 лютого – 1 березня 2005 р.) вважає, що «вихід української людини за межі національного ареалу не трактується як втеча чи як поразка – а як історична необхідність самозбереження задля повернення і самоздійснення у своїй нації».

Зберегти і відтворити «в епосі, коли кожна людська істота – біла, чорна, жовта, намагається створити себе в оригіналі» – так визначає Самчук чи не найголовнішу «проблему геополітичного сенсу», заявлену в першій книзі трилогії «Ост».

Письменник вважав своїм обов'язком написати твір про країну, в якій уживалися представники різних етносів (так званий мультикультуралізм (О.В.), в тому числі й прихищені декілька поколінь українських емігрантів.

Письменник перебував в іномовному середовищі і постійно шукав свого реципієнта. Північна Америка в цьому плані була найбільш багатим середовищем, в якому й вишукував Улас Самчук колоритні й несподівані типи й колізії для нового роману «На твердій землі» (1966).

«Тоді, наприкінці 60-их, – констатує самчукознавець Ірина Руснак, – він подивляв грандіозності американського архітектурного космосу й виношував план створити «епос української Америки» (такий підзаголовок має книжка «Слідами піонерів»), версія становлення американської людини з українським корінням тоді тільки з'явилася друком (мова йде про роман «На твердій землі»). Українська еміграція поставала як окрема національна спільнота і як творче доповнення до великої мультикультурної родини.

Ольга Пресіч простежує потуги письменника створити тип нового героя і водночас намагається збагнути те, що «У. Самчук не збирався «перевідкривати» новий континент (Чуже), а прагнув глибше пізнати Свое, що органічно розмістилося у просторі Чужою». [9, с. 310]

Справді, як стверджує Людмила Скорина, останній роман Уласа Самчука «На твердій землі», виданий 1967 року у Вінніпезі, тривалий час був недоступний читацькому загалові й не отримав належного літературознавчого поцінування. [12, с. 38]

Тим не менше, Ольга Слоньовська вважає, що Улас Самчук зумів правдиво й переконливо показати долю українських емігрантів... Дві яскраві індивідуальності – Павло і Лена – не можуть створити сім'ю через багато причин, але серед них дві найголовніші: страх перед завтрашнім днем і підозра до всіх, навіть коханих. Вродлива й талановита Лена вибирає шлюб з нелюбом, а потім самотність і тяжку працю митця.

Божим і людським благословенням для цієї жінки, яка у дитинстві пережила чимало (її батька, харківського інженера, розстріляли за неросійську національність, а мати, яка знала кілька мов, в Одесі мусила працювати кондитером), стає подарована коханим безцінна картина Сартра. Павло не вірить, що це оригінал, що така річ коштує цілий маєток, та, навіть якби вірив, все одно віддав би, оскільки цим жестом і дарунком бажає убогій розчарованій і нещасній коханій добра. [13, с. 280]

Полярною є оцінка С. Пінчука, який «зважаючи на амплуа У. Самчука – літописця» української трагедії ХХ ст., очікував твору патріотичного спрямування, пройнятого ностальгією за втраченою батьківщиною, а замість цього отримав роман розважального жанру: «Герой

цього твору Данилів – сіра, безпретензійна людина, яка любить працювати і хоче користуватися здобутками своєї праці. Власний дім та сім'я – найвищий його ідеал... Він з тієї породи, що й Іван Мороз («Ост»), тільки живе й працює в цивілізованих умовах, які не дають йому скотитися надто низько». [6, с. 9-11]

Рецепція роману в колі діаспорних критиків була з відтінком гетерогенності. Як зазначає Г. Костюк, у романі вони вичитали всього-на-всього «дрібноміщанські витівки, гедонізм, насолоду в ліжку, всесильний долар доробкевичів і більш нічого». [4, с. 499-514]

«Самчуків ідеал, – на думку Анни Власенко-Бойцун, – це людина діла й поступу, саме цим він різниться від радянських авторів, що часто прославляють колектив як рушійну силу і змальовують людину – машину, контрольовану партією». [1, с. 61]

У романі автор ставить резонне питання: бути чи не бути письменником на чужині: «Мене вирвано з одного півкуля, пересаджено на друге, поставлено лицем до заходу і чи прийметься моє прорване коріння, чи встигну відцвісти і дати овочі? Чи зможу писати, відірваний від рідної мови». [11, с. 226]

Автор усвідомлює життєві бар'єри, які необхідно подолати, щоб адаптуватися на чужині, щоб творити, щоб не замовчати. Тому його звернення «Я можу мати право не тільки бути в Канаді, але і мати Канаду» [11, с. 339] є намаганням знайти синтезу двох батьківщин, що в сучасній літературознавчій науці трактується як мультикультуралізм. Отже, уже згадувана дослідниця вдало підмітила, що Самчук інтегрує свою культуру в збірну канадську культуру.

Переписка, яку вів Улас Самчук несподівано відкриває нам інші обставини його канадського побуту: так, багато мандрував, але найчастіше – на запрошення (тобто не своїм коштом), мав численні виступи з рефератами, але, передовсім, вони були не чим іншим, як відчайдушною спробою заробити на прожиття, бо «у нас тут живуть гарно», але не ті, що «пишуть книги українською мовою» (з листа до першої дружини Марії Зоц-Рахуби).

Літературознавці А. Жив'юк та Н. Паскевич з цього приводу резюмують: «У цьому контексті роман «На твердій землі» (залишаючи для власне літературознавчого розгляду органічне, як знаходять дослідники, продовження у ньому Самчукової концепції віталізму) – це новий «крик у порожнечу», спричинений «болями акліматизації» черговий раз «пересадженою у чужий ґрунт людського організму (дефініція Я. Розумного, який прагне утвердитись на цьому ґрунті, вроси в нього. Якщо не підприємливістю і прагматизмом, як це робив головний герой Павло Данилів, то бодай книгою, словом». [3, с. 15]

Літературний критик Марія Гарасевич-Білоус називала Уласа Самчука домінуючою особистістю серед письменників у діаспорі. Упродовж багатьох років постать письменника настільки її вражала, що згодом це дало підстави ствердити, що Улас Самчук «одна з найбільших, найцікавіших особистостей серед українців взагалі, а в літературі зокрема». [2, с. 130-146]

В історії літературних взаємин родини Герасевичів з Уласом Самчуком є чимало фактів того, як подружжя допомагало письменникові матеріально і морально у скрутні миті життя. Однак все, що стосувалося літературознавчого аналізу доробку письменника, мало не пафосну, а доволі критичну оцінку. Ось один з таких прикладів: «Либонь, найбільшу помилку в нашому листуванні я зробила, пишучи йому листа про новий твір «На твердій землі» в досить критичній оцінці. Це його вразило дуже глибоко, бо з усіх сторін атакували читачі за нереалістичне зображення нашого життя перших двох декад на новій землі, за голвного героя, що серед цього життя був невіргодний. Все це дало свій від'ємний наслідок: Улас Самчук не написав другого тому «На твердій землі» <...> і не сказав ніякого прикрого слова за мою критику...». <...> Еволюція в критичних поглядах Марії Білоус-Гарасевич прозвучала на літературному вечорі у Детройті, де було наголошено, що «роман «На твердій землі»: свіжий, оригінальний, цікавий, майстерний. Якесь прозорість, сонячність, захоплююча радість життя й буття на цьому світі випромінює з нього. Він художньою високої вартості. Добре збудований, відзначається легкістю, аж грайливістю розповіді, багатством письменницької уяви, барельєфністю малюнку, колоритними дійовими особами, живими до реальності <...> Самчуків стиль блиснув повною гамою». [2, с. 134]

Людмила Скорина наголошує на вагомості образу Дому в семантиці роману Уласа Самчука «На твердій землі»: «Дім символізує не лише прагнення до «омісцевлення», а й намагання висловити себе в будові». [12, с. 43]

На думку Н. Плетенчук «чи не вперше українській літературі з'явився сильний тип чоловіка-українця, який позбавлений комплексів меншовартості, яскраво виражений індивідуаліст, що хоче жити, а не існувати». [7, с. 101]

Підсумовуючи рецепцію роману українськими літературознавцями, не можна не згадати наукову розвідку Ірини Руснак «Кохання – шлюб – щастя», в якій відома дослідниця-самчукознавець наголошує, що уже самою назвою роману автор сформулював один із приписів системи Володимира Винниченка: «Тверда земля змушує його героїв жити у злагоді й рівновазі з навколишнім світом <...>. Закони «Твердої землі» спонукали Уласа Самчука поєднати три сторони трикутника: кохання, шлюб, щастя». [10, с. 37]

Література:

- 1.Власенко-Бойцун Анна. Улас Самчук літописець // Записки наукового товариства імені Т. Г. Шевченка: доповіді ювілейного наукового конгресу для відзначення сторіччя НТШ / Анна Власенко-Бойцун. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: 1976. – Т. CLXXXVI. – С. 61. – (Філологічна секція).
- 2.Гарасевич-Білоус Марія. Ми не розлучались з тобою, Україно. Вибране . – Детройт-Мічиган, 1998. – С. 130–146.
- 3.Жив'юк А., Паскевич Н. Улас Самчук / А. Жив'юк, Н. Паскевич // Усе для школи. – 2001. – С. 15.
- 4.Костюк Г. Образотворець «времени лютого» / Григорій Костюк // Українське слово. Хрестоматія укр. літератури та літ. критики ХХ ст. – У 3 кн. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 499-514).
- 5.Пінчук С. Дві епохи Уласа Самчука // Вітчизна. – №11-12. – С.142.
- 6.Пінчук С. Улас Самчук // Степан Пінчук // Рідна школа. – 1999. - № 9. – с. 9-11).
- 7.Плетенчук Н. Концепція віталізму в романі «На твердій землі» у контексті творчості Уласа Самчука // Тернопіль:ТДПУ, 2000. – С.101. – (Наукові записки ТДПУ, Вип. VII.) (Серія «Літературознавство»).
- 8.Пресіч О. Пошук нового героя у «канадському» романі Уласа Самчука «На твердій землі» // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіах. – 2011. –№6 – С. 82.
- 9.Руснак І. «Я був повний Україною»... Художня історіософія Уласа Самчука. Монографія / І. Руснак. – Вінниця: ДП ДКФ, 2005. – С. 310)
- 10.Руснак Ірина. Кохання – шлюб – щастя (Не зовсім ювілейні роздуми над прозою Уласа Самчука) / Ірина Руснак // Слово і час. –2005 – №2. – С.37
- 11.Самчук Улас. На твердій землі. – Торонто: Коштом Української кредитової спілки в Торонті, 1966. – 226.
- 12.Скорина Л. Дім як домінанта семантичного простору в романі Самчука «На твердій землі» / Л. Скорина // Слово і час. –2005 – №2. – С.43.
- 13.Слоньовська О. Конспекти уроків з укр. літ. для 11-х класів: Нове прочитання творів. – К.: Рідна мова, 2001. – С. 280.).
- 14.Черняхівський Г. У. Улас Самчук: сторінки біографії . Монографія / Г. Черняхівський . – Тернопіль: Збірник, 2005. – 245 с.

Стаття посвячена проблеме поликультурности писателя Уласа Самчука, которая является довольно сложным объектом студирования. Эмиграционная жизнь в разных странах и континентах стала тем благодатным материалом, из которого можем черпать Самчуковую парадигму понимания в целом художественного пространства мира и самопонимания писателя в нём. Просматривается участие Уласа Самчука в общественной, политической и литературной жизни Торонто того времени.